

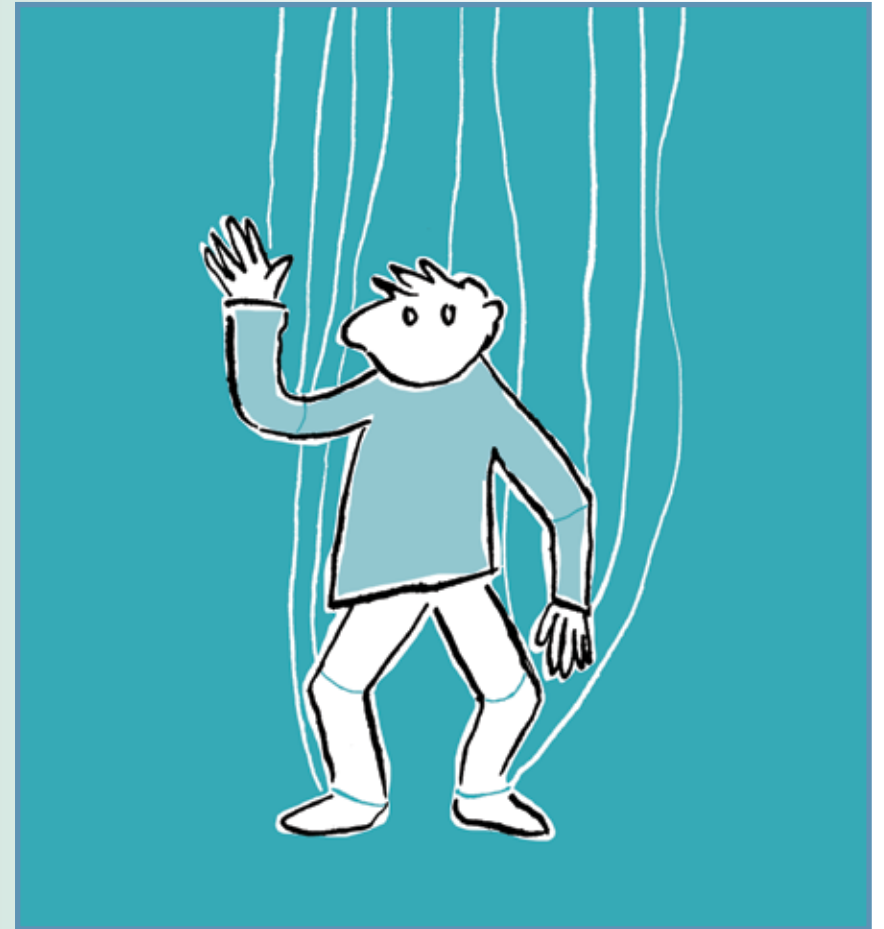
A RAJK-PER

Egy koncepciós per anatómiája

A modul szerzője: Szekszárdi Júlia

SZOCIÁLIS, ÉLETVITELI
ÉS KÖRNYEZETI KOMPETENCIÁK

12. ÉVFOLYAM

MODULVÁZLAT

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
I. RÁHANGOLÁS, A FELDOLGOZÁS ELŐKÉSZÍTÉSE					
Előzetes feladat					
A	A tanulók – az órára készülve – történelemkönyvük segítségével áttekintik a per közvetlen előzményeinek, és megnézik Bacsó Péter <i>A tanú</i> című filmjét.	Az órai munkához szükséges előzetes ismeretek összegyűjtése	Egyéni tanulás és közös filmnézés		Bacsó Péter <i>A tanú</i> (DVD)
I/a A korszakkal kapcsolatos korábbi ismeretek felidézése					
A	A tanárnak a D1 melléklet alapján feltett kérdéseire a tanulók felidéznek a korszak kül- és belpolitikai eseményeiről tanultakat. 5 perc	A meglévő ismeretek előhívása Rendszerezés	Frontális munka – irányított megbeszélés		
B	A tanulók az ülésrend szerint 6 csoportot alakítanak. Mindegyik csoport kap egy feladatkártyát (D1), és rövid felkészülési idő után megadja a választ a nála lévő kérdésre. 10 perc	A meglévő ismeretek előhívása Rendszerezés	Csoportmunka – ke-rekasztal Frontális munka – csoportos szóforgó	D1 (Feladatkártyák)	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
I/b A tanú című filmből nyert tapasztalatok					
A	A tanulók az ülésrendnek megfelelően 6 csoportot alakítanak. A csoportok ötletrohammal összegyűjtik a korszaknak a filmben felismert jellemzőit. Gondolataikat egy nagyobb papíron rögzítik. Az így elkészült lapokat felteszik a falra. A gyerekek körbe sétálnak, és elolvassák a többi csoportban felvetett gondolatokat. 10 perc	A korszak jellemzőinek azonosítása Önkifejezés Összefüggéslátás Együttműködés	Csoportmunka – ötletroham Csoportmunka – tárlátogatás	Nagy papírok Vastag filctollak Ragasztógyurma	
B	A diákok a tanár irányításával megbeszélik, hogy a korszaknak milyen jellemzőit ismerték fel a filmben. A legfontosabb vonásokat felírják a táblára. 5 perc	A korszak jellemzőinek azonosítása Lényegkiemelés	Frontális munka – irányított megbeszélés	Tábla és kréta	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
II. ÚJ TARTALOM FELDOLGOZÁSA					
II/a A sztálini kirakatperek általános jellemzői					
A	<p>Az előzőleg kialakult hat csoport dolgozik tovább. A tanár röviden beszél a sztálini koncepció kirakatperekéről, majd minden csoport kap egyet a D2 melléklet sorszámozott szövegeiből olyan mennyiségben, ahány tagja van a csoportnak. A diákok elolvassák a szöveget, majd a lapjukra gyorsan jegyzeteket készítenek belőle. 2-3 perc múltán a tanár jelzésére mindenki továbbadja a szövegét a következő csoportnak, és az új szöveggel is elvégzik ugyanezt a műveletet. Ez addig folytatódik, amíg minden csoport valamennyi szöveggel meg nem ismerkedett.</p> <p>Minden csoport húz egy feladatkártyát (D3), és jegyzetei alapján válaszol az azon szereplő kérdésre. A csoportok szószólói ismertetik a válaszokat. A többiek pedig észrevételeket fűznek a beszámolóhoz. (Itt az első 45 perc vége.)</p> <p style="text-align: right;">30 perc</p>	<p>A kirakatperek természetének jobb megértése</p> <p>Szövegértés Lényegkiemelés Együttműködés</p>	<p>Frontális munka – tanári magyarázat</p> <p>Csoportmunka – beszélgetőkör</p> <p>Csoportmunka – közös feladatmegoldás</p>	<p>D2 (Hat rövid szöveg)</p> <p>Nagy papírok Filctollak</p> <p>D3 (Feladatkártyák)</p>	<p>P1 (Megoldó kulcs)</p>

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/melléletek	
				Diák	Pedagógus
B	<p>A tanár röviden beszél a sztálini koncepciók kirovatperekéről, majd 6 tagú csoportok alakulnak az osztályban. A csoportok megkapják a koncepció per természetrajzáról szóló szöveges kártyákat (D2). Elosztják egymás között a lapokat, és mindenki elolvassa a sajátját. Ezután felidéz a filmből olyan részleteket, amelyek a szöveg alapján az eszébe jutnak. Ismerteti a csoporttal a gondolatait. Az azonos sorszámú szöveggel dolgozó tanulók új csoportokat alkotnak, és megbeszélik, hogy mire jutottak. Ezután mindenki visszatér a saját csoportjába, és beszámol a tapasztalatairól. (Itt az első 45 perc vége.)</p> <p style="text-align: right;">30 perc</p>	<p>Filmrészletek értelmezése olvasott szöveg alapján, véleménycsere</p> <p>Összefüggések felismerése</p> <p>Kommunikáció</p> <p>Együttműködés</p>	<p>Frontális – tanári tájékoztatás</p> <p>Csoportmunka – szóforgó</p> <p>Csoportmunka – szakértői mozaik</p>	D2 (Hat rövid szöveg)	
II/b A Rajk-per története					
A	<p>A tanár elmondja, hogy Magyarországon Rajk László volt a sztálini koncepció per fővádlottja. Szétosztja a diákok között a D4 mellékletből kivágott papírcsíkokat, amelyeken sorszámokkal ellátva a Rajk-per egyes eseményei szerepelnek. A diákok a számozás sorrendjében ismertetik a történet náluk lévő mozaikdarabját, és a papírokat időrendben felragasztják egy nagy tablóra. A tanár ezután mindenkinek odaadja a Ki kicsoda című mellékletet (D5), amit az egész foglalkozás alatt használhatnak. Az események időrendjén még egyszer végighaladva, azonosítják a történet fő szereplőit.</p> <p style="text-align: right;">10 perc</p>	<p>Tájékozódás az eseményekről</p> <p>Eligazodás az időben</p> <p>Összehangolt cselekvés</p> <p>Szabálykövetés</p>	<p>Egész csoportos munka – közös tablóképzítés</p> <p>Frontális munka – irányított beszélgetés</p>	<p>D4 (Eseménykártyák)</p> <p>Csomagolópapír</p> <p>Ragasztógyurma</p> <p>Papírragasztó</p> <p>D5 (Ki kicsoda?)</p>	P2 (Háttér tanulmány)

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/melléletek	
				Diák	Pedagógus
II/c A koncepció színjáték					
A	<p>A tanár levetíti <i>A tanú</i> című filmnek azt a részletét, amikor Virág elvtárs Pelikánnal meglátogatja az író, akit a koncepció per vádiratának elkészítésével bíztak meg. Ezután elmondja, hogy a Rajk-per hasonlóképpen kiagyalt vádakra épült.</p> <p>A korábbi hatból – két-két csoport egyesülésével – három nagy társaság szerveződik. Mindegyik megkapja valamelyik koncepcióváltozatot annyi példányban, ahány tagja van a csoportnak. A diákok egyénileg elolvassák a szövegüket, majd egy külön papírra írva válaszolnak a szöveghez kapcsolódó kérdésekre. A jegyzők rögzítik a gondolatokat, a szószólók pedig beszámolnak az osztálynak az általuk feldolgozott témáról.</p> <p style="text-align: right;">20 perc</p>	<p>Egy manipulációs folyamat nyomon követése</p> <p>Szövegértés Lényegkiemelés Összefüggések felismerése</p> <p>Kritikai gondolkodás</p>	<p>Frontális munka – filmvetítés</p> <p>Egyéni munka – szövegolvasás</p> <p>Csoportmunka – kerakasztal</p> <p>Frontális munka – csoportos szóforgó</p>	D6 (Háromféle szöveg feladatokkal)	<p>Videó- vagy DVD-lejátszó,</p> <p>Bacsó Péter <i>A tanú</i> című filmje</p>
II/d Mi rejlik a színjáték háttérében?					
A	<p>Az eredeti hat csoport dolgozik tovább. Mindegyik kap egy szöveget a D7 melléklet lapjaiból, amit a csoport vezetője felolvas. Ezután közösen keresnek választ arra a kérdésre, hogy vajon miért vállalta Rajk a vádolt szerepét.</p> <p>A tanár felerősít a falra egy csomagolópapírt. A csoportok egy-egy képviselője kimegy a papírhoz, és hangosan elmondja, majd felírja a lapra a csoportja választát.</p> <p style="text-align: right;">10 perc</p>	<p>Megkeresni Rajk László szerepvállalásának lehetséges motívumait</p> <p>Törekvés az etikus viselkedésre Mások értékeinek figyelembevétele</p>	<p>Csoportmunka – beszélgetőkör</p>	D7 (Alternatív gondolatok)	

	Tevékenységek – időmegjelöléssel	A tevékenység célja/ fejlesztendő készségek	Munkaformák és módszerek	Eszközök/mellékletek	
				Diák	Pedagógus
III. AZ ÚJ TARTALOM ÖSSZEFOGLALÁSA, ELLENŐRZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS					
III/a Zárás					
A	A tanulók körben állnak, és sorban haladva befejezik a következő hiányos mondatot: A Rajk-perről azt gondolom, hogy... 5 perc	Gyors reflexiók a témával kapcsolatban Önkifejezés	Frontális munka – beszélgetőkör		
III/b Házi feladat					
A	Házi feladatként a tanulók esszét írnak a Rajk-per tanulságairól a foglalkozás anyaga és az internetről gyűjtött további információk alapján.	A foglalkozás tapasztalatainak szubjektív összegzése Önkifejezés	Egyéni házi feladat		

TANÁRI SEGÉDLETEK

P1 MEGOLDÓ KULCS

Válaszok a D3 melléklet kérdéseire

1. A koncepció per a diktatórikus hatalom gyakorlásának egy gyakran alkalmazott eszköze. Célja a hatalom korlátlan erejének demonstrálása, az ellenségkép kialakítása és elevenen tartása a vád súlya alatt összeroppanó vádlott bemutatásával. A tömegeket ennek érdekében propagandaeszközökkel manipulálják, a kételkedőket megfélemlítéssel, elrettentéssel törekednek kordában tartani.
2. A vádlottnak együtt kell működnie a per rendezőivel, be kell hogy vallja azokat a bűnöket, amelyeket a számára kreáltak, aláírásával hitelesíteni kell a vallomását. Ennek érdekében minden eszköz megengedhető.
3. A tanúk zsarolható, nagyrészt börtönben ülő emberek voltak, többségük háborús bűnös. Kiszolgáltatottságuk, illetve gátlástalan etikátlanságuk alkalmassá tették őket arra, hogy úgy tanúskodjanak, ahogyan kívánják tőlük.
4. A koncepció peres kirakatperes volt. A jogszerűség látszata, az „ellenség” nyilvánosság előtt tett töredelmes vallomása a tömegek számára többé-kevésbé hitelessé tette a folyamatot.
5. A demokráciában, ahol szabadon lehet véleményt nyilvánítani, ahol létezik társadalmi nyilvánosság, és működnek a jog intézményei, elképzelhetetlen, hogy nyilvánvalóan hamis, sőt hiteltelen vádakkal elítéljenek valakit. (Amennyiben ez mégis megtörténik, komoly esély van a lelepleződésre.)
6. A jog működése ebben az esetben csupán látszat, a jogi formák kulisszák egy koncepció színjáték lebonyolításához. A diktatúra uralma korlátlanul maga alá gyúri az erkölcsöt és jogot, kiszolgáltatottá teszi az alattvalókat.

P2 HAJDU TIBOR: A RAJK-PER HÁTTERE ÉS FÁZISAI (RÖVIDÍTVE)

(Háttérolvasmány)

1949. május 30-án késő este egy ÁVH-s különítmény, Péter Gábor személyes irányításával, elhurcolta lakásáról Rajk László külügyminisztert, országgyűlési képviselőt. Az eljárás minden tekintetben jogszerűtlen volt: az Országgyűlést, a kormányt nem értesítették előre, sőt a Magyar Dolgozók Pártja választott vezető szervei is csak utólag járultak hozzá a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagjának letartóztatásához. Rajk elfogatásakor már két hete az ÁVH kezei között volt Szőnyi Tibor képviselő, a KV tagja és káderosztályának vezető-

je helyettesével, Szalai Andrással együtt; őket ugyancsak a törvények és pártnormák felrúgásával fogták le, Rákosi és szűkebb klikkjének utasítására. (...)

Már a fenti letartóztatások köre és időpontja bizonyítja, hogy „Rajk László és társainak perében” az eljárás, a per, a koncepció előkészítése, a hamis vádak „bizonyítása” a fővádott, az állítólagos „összeesküvés” fejének első kihallgatása előtt megindult; tucatnyinál több „bűntársát” tartóztatták le, hogy kegyetlen kínzásokkal beismerő vallomást verjenek ki belőlük maguk, elvtársaik és elsősorban Rajk ellen. Miután Rajk „összeesküvéséről” semmiféle bizonyítéka nem volt, mert nem lehetett az ÁVH-nak, ezek a vallomások azért voltak sürgősek, hogy rájuk hivatkozva lehessen rábírní Rajk letartóztatásának engedélyezésére – no nem az ügyészséget: Rákosit és a pártvezetőséget. (...)

(...)

Miért éppen Rajk?

Közismert, hogy a sztálini rendszert és másolatait kirakatperek jellemezték, e perek egyik funkciója a diktatúrát igazoló ellenségkép kialakítása, másik funkciója a vezetésen belüli hatalmi harcokban a vesztes elítélése. Ha a két szerep nehezen illett össze, a vádlottak körét megfelelő kombinációval kellett kiegészíteni.

(...) A magyar kommunista mozgalomnak volt *saját* ellenségképe, de azt a második sorba szorította az aktuális, majd még aktuálisabb sztálini ellenségkép. A párt ellenségének számítottak a „frakciók” vezeterei és a „jobboldali” szociáldemokraták, ám látványos pert ellenük nem indítottak, elintézésük csendben történt. Az illegálitás nehéz éveiben a jelentősebb kommunisták nagy része is gyanússá vált ezért vagy azért: az 1949-es PB tagjainak legalább feléről cirkulált belső pártkörökben az árulás vádja, amit csak fel kellett volna melegíteni. Rákosi ezeket a vádakokat csak akkor hallotta meg, ha szabadulni akart valakitől. Szívesen hagyott vezető poszton olyanokat, akikről tudott volt, hogy bármikor megsarolhatók vitatott múltjukkal. Rákosinak az volt a fontos, hogy mint „Sztálin legjobb magyar tanítványa” feltűnő módon kövesse a szovjet politika változásait, bizonyítsa, hogy fordulataitól egy nappal sem marad el. (...) 1948 végén feloszlatták a háború alatt jelentős nemzetközi szerepet játszott Zsidó Antifasiszta Bizottságot, antiszemita kampány indult a Szovjetunióban. Mindez „a kozmopolitizmus elleni harc” gyűjtőnevet viselte.

Ennek nyomán nálunk is gyanús lett mindenki, aki a háború alatt Nyugaton élt – az antifasiszta ellenállási mozgalmak résztvevői, még a régi kommunisták is, sőt azok leginkább, noha 1945 után közülük számosan kerültek fontos állásba. Az ÁVO-n már 1946 körül adatokat gyűjtöttek Szőnyi Tiborra és svájci csoportjára, majd figyelni kezdték az Angliából hazatérteket, utoljára, a *Titóval* történt szakítás után, a spanyol polgárháború önkéntesei váltak gyanússá. (...) Minden jel arra mutat, hogy kezdetben a szovjet tanácsadók is az ilyen elképzeléseket támogatták. 1949 májusában már egy hete folytak a letartóztatások, s a tucatnyi gyanúsított kínvallatása meghozta az első „sikereket”: a hamis vallomásokat. Ekkor jött el Farkas Mihály és Péter Gábor nagy pillanata: elhatározták, hogy a Szőnyi-ügyből Rajk-ügyet csinálnak, hogy megszabaduljanak vetélytársuktól. Rajk telefonját május 23-a után kezdték el lehallgatni, ekkor tartóztatták le régi munkatársait: Cseresnyés Sándort, Szász Bélát, majd másokat is.

(...)

Csak május 23-án kezdték a letartóztatottakat Rajkkal fenntartott „kémkapcsolatukra” kihallgatni, és egy héttel rá, május 30-án maga is egy cella foglya. Rajk ugyan se zsidó, se kozmopolita nem volt, sőt ezek ellenkezője: *potenciális* nemzeti kommunista. Rokonszenves volt a jugoszláv vezetésnek, a fiatalságnak, a népi kollégistáknak, a nem kommunista népi baloldalnak, még olyan kijelentést is tett, hogy „előbb magyarok vagyunk, azután kommunisták, kiszagdák vagy más pártiak”. (...)

Ellentéte Farkassal és Péterrel még 1946-ban kezdődött, mikor kinevezték belügyminiszternek, és komolyan vette, hogy ő a miniszter. Első olvasásra ez nem tűnhet nagy hibának. Csakhogy mi következett belőle? Komolyan vette azt is, hogy a rendőrség államvédelmi osztálya az ő miniszteri hatáskörébe tartozik. Tehát utasításokat adott Péter Gábornak, számon kérte azok végrehajtását, beosztottai jelenlétében bírálta. Mi több, a Magyar Közösség „összeesküvés” ügyében indított eljárást napról napra maga irányította. Rajk minisztériumi munkája befejeztével estefelé átment az ÁVO-ra, leült Péter íróasztalához, és órákon át eligazítást tartott. Pétert ez annyira bántotta, hogy egy-két eset után, mikor jelentették Rajk érkezését, fáradtságára hivatkozva hazament.

Péter Gábor vallomása szerint: „Féltékenység és megsértődés dolgozott bennem. Éreztem, hogy ilyen eligazítást nem tudnék adni a kihallgatóknak, ez kisebbségi érzést váltott ki belőlem és elkeseredést Rajk László iránt. Féltettem az ÁVO önállóságát. Rajk, megkerülve Pétert, utasításokat adott, főleg olyan beosztottainak, akiket jó képességűnek tartott, és ezeket igyekezett megnyerni elképzeléseinek. Az államvédelmis tisztek többségét azonban gyengének tartotta, szerette volna mielőbb kicserélni a rendőrtiszti tanfolyamot jó eredménnyel végzett tanult fiatalokra. 1947 nyarán a NÉKOSZ-hoz fordult: adjanak tíz-húsz kollégistát (egyetemisták) a rendőrtiszti iskolára. A kollégisták közül ugyan mindössze három volt hajlandó jelentkezni, de még ez is árnyékot vetett a NÉKOSZ-ra. Volt vezetői 1949-ben nem ok nélkül tartottak egy NÉKOSZ-pertől...

(...)

Péter Gábor saját állítása szerint 1947 végén írta első jelentését a pártvezetésnek, melyben Rajkot munkája szándékos szabotálásával vádolta. (...) Rákosinak még szüksége volt Rajkra, sőt bizonyára lehetséges utódjának tekintette. 1948 áprilisában magához rendelte Pétert, és Farkas Mihály jelenlétében összeszidta – hagyjon fel a Rajk elleni intrikákkal, vegye tudomásul, hogy Rajk mint PB-tag és belügyminiszter „felelős az ÁVO munkájáért”.

Farkas Mihály nem vette védelmébe Pétert Rákosi előtt, de négy szemközt már korábban is biztosította együttérzéséről. Mint Péter Gábor is megállapítja, már 1947-ben nőtt Rajk tekintélye. „Kezdték róla úgy beszélni, mint a párt második vagy harmadik emberéről. Elismerték. És ebben az időben kezdett Farkas Mihály a Belügyminisztériumról, a Belügy szelleméről, Rajk belügyi vezetéséről lekicsinylően, gúnyosan beszélni. (...)

Farkas ugyanis 1945-ben belügyi államtitkár volt *Erdei Ferenc* mellett, aki respektálta benne Moszkva emberét. Nyilvánvalóan bántotta, hogy (...) visszahívták. Mikor végre sikerült Rajkot kiintrikálnia a BM-ből, s honvédelmi miniszter, sokcsillagos tábornok lett, nem csökkenő érdeklődéssel viseltetett a Rajkot követő belügyminiszterek, Kádár és *Zöld Sándor* iránt. Előbb „tanítgatta” őket, majd vesztükre tört. Maga Rákosi mondta 1956-ban: „Farkas Mihály mindenki ellen áskálódott, különösen a mindenkori belügyminiszter ellen.”

(...) Rajk soha a Szovjetunióban nem élt, oroszul nem tudott, nem is keresett saját szovjet kapcsolatot magának. (...)

De hát csupán személyi pozícióharc tette volna Rajkot a kirakatper áldozatává? A személyi vetélkedésnek volt mélyebb, szociális háttere. A magyar munkásmozgalmat mindig több-kevesebb értelmiségellenesség jellemezte, már akkor is, mikor a vezetésben még

általában munkások (vagy volt munkások) voltak többségben. Az MKP 1946-ban választott Központi Vezetőségének többségét alkották azok, akik néhány évvel előbb még fizikai munkásként dolgoztak. A helyi választott szervezetben vagy a szociáldemokrata pártban még inkább ez volt a helyzet. Viszont a kommunista miniszterek, államtitkárok, tábornokok a koalíciós években kevés kivétellel értelmiségiek. A „fordulat éve”, a hatalom egészének megragadása után élesen merült fel a kérdés: mi legyen a fő szempont a vezetők kiválasztásánál? Az így kiéleződött ellentéteket tudatosan kihasználták azok, akik összeállították a Rajk-per vádlottainak listáját. (...)

Maga Kádár szabadulása előtt így jellemezte Rajkot: ő Rákosit és Révait kivéve „a többi vezető elvtárssal magát egyenlő értékűnek, a fiatalabb nemzedékből való pártfunkcionáriusok fölött önmagát toronymagasan kiemelkedőnek tartotta... Bárkivel is állt szemben, akár nála nagyobb tudásúakkal... szenvedélyesen szeretett sokat és kioktató hangon beszélni. Rossz, hatalomvágyó, büszke, sértődékeny, fölényes természete és modora volt.”

(...)

Végül már több volt az irigye, mint a híve – leginkább talán spanyolos bajtársai és BM-es munkatársainak köre tartott ki mellette, ezért köztük alapos ritkítást végeztek; már a BM-ből történt leváltása utáni hónapokban jelentős kádercserét hajtottak végre a BM-ben és a rendőrség vezető posztjain. (...)

A koncepció per felépítésének szakaszai.

A fővádlott kijelölése

(...)

A Nyugatról hazatért antifasiszta emigránsokkal szembeni gyanakvás szovjet részről kezdettől megvolt. Szűcs Ernő ezredes, 1947–1950-ben Péter Gábor helyettese (és ellenőre?) már 1946-ban megkezdte az ilyenek figyelését. Titkárnője, a később öngyilkosságba menekült S. V. szerint „szinte beteges hajlammal gyűjtött kompromittáló adatokat egyes vezető elvtársak személyével kapcsolatban. Szűcs Rajkról is gyűjtött információs adatokat...” (...)

Egyesek lehetséges provokációnak, mások csupán sorsdöntőnek tekintik *Ferenczi Edmond*nak, a katonapolitikai osztály svájci ügynökének jelentéseit, melyek szerint Szőnyi és emigráns kommunista csoportja 1944-ben, Noel Field közvetítésével, kapcsolatban állt *Allen Dulles*-szel, az OSS európai részlegének vezetőjével. Field, más amerikai kommunistákhoz hasonlóan, támogatta a háború alatt *Roosevelt* politikáját, az USC unitárius segélyszervezet vezetője volt Genfben. Lehetőségeihez mérten támogatta az antifasiszta emigránsokat; ha kiderült, mint Szőnyiekről, hogy kommunisták, annál jobban. 1944 novemberében Field összehozta Szőnyit (akit személyesen nem ismert) Dulles-szel, hogy tájékoztassa a magyarországi helyzetről és a svájci magyarokról. Szőnyi tudta, kicsoda Dulles, és Dullas tudta, kicsoda Field – együttműködésük 1944-ben éppoly természetes volt, mint az, hogy a hidegháború éveiben Field jobbnak látta nem hazatérni Amerikába.

(...)

A Fieldről szóló jelentések az új honvédelmi miniszter, Farkas Mihály kezébe kerültek, aki alkalmasnak látta azokat a tervezett kémperhez való felhasználásra. (...) Farkas az ÁVH-nak adta át a Field-dossziét. 1949. január 30-án rendelték el a telefon-lehallgatást (nyilván

nem a „február eleji dokumentum” hatására), amiről akkor még Farkason kívül csak Rákosi és Péter Gábor tudtak. Más szóval Szőnyi és helyettese, Szalai telefonjának lehallgatását Rákosi rendelte el.

A lehallgatás érdemleges eredményt nem hozott, de azért készült a koncepció. Az 1949-es képviselőválasztások napja május 15-ére volt kitűzve, addig Rákosi nem adott engedélyt a letartóztatásokra. Közben Fieldre vetették ki a hálót. Field az új népi demokráciák valamelyikében szeretett volna letelepedni – ami persze még gyanúsabbá tette. (...) Az áldozatok az első héten, Szalai András kivételével, mindnyájan Nyugatról, főleg Svájcból hazatért kommunista értelmiségiek voltak. Tehát még arról volt szó, hogy az aktuális szovjet minta nyomán egy nyugatos-kozmpolita-zsidó értelmiségi kémpert rendezzenek. (...) Kádár János 1956-ban tett nyilatkozatát idézem:

„Rákosi elvtárs Farkas Mihályt bízta meg, hogy megfelelő körülmények között hallgassa ki Szőnyit, és győződjön meg arról, vajon vallomása reális-e. Majd Rákosi elvtárs közölte velem utólag, hogy mikor Szőnyi ezen vallomását megkapta, először nem akarta elhinni, és arra gondolt, hogy Péter Gábor csinált itt valami rendben nem lévő dolgot személyi bosszúból a Rajk iránt ismert, több évvel korábbi keletű ellenségeskedése alapján. Megmondta Rákosi elvtárs azt is, hogy álláspontja akkor változott meg, amikor Farkas Mihály visszajött és jelentette, hogy a dolog teljesen rendben van, a vallomás reális. Én nem tudván, miről van szó, véletlenül (Farkas Mihályt és Péter Gábort keresve) betoppantam, s így szemtanúja lehettem ezen „leellenőrző kihallgatásnak...”, amely „úgy nézett ki, hogy Farkas Mihály, Péter Gábor, Szűcs Ernő és más ÁVH-tisztekkel körülvéve állt az asztalfőn, üvöltött a félelemtől se eleven, se holt Szőnyire, olyanokat: „maga utolsó csirkefogó, kém, ne hazudjon, vallja be: kém volt Rajk vagy nem volt kém?”

(...)

„Szőnyi Tibort őrizetbe vétele után az ÁVH-n súlyosan bántalmazták. Ez Szőnyi lelki összeomlására vezetett. Ezután Szőnyi kész volt tetszés szerint bárkire koholt, terhelő vallomást tenni, hogy a további verést elkerülje.” Szőnyit 18-án tartóztatták le, 23-án tette fenti, cseppet sem meggyőző vallomását. Akkor „omlott össze”, mikor Rajkot letartóztatták – a további taktikázást reménytelennek látva. Mikor június 7-én szembesítették Rajkkal, már a betanított szöveget mondta, mint a tárgyaláson. ezzel nem vonom kétsége, hogy Szőnyi „rosszul bírta” a verést, de erőszakkal kivett vallomása a kész koncepciót a legcsekélyebb mértékben sem befolyásolta.

Rákosi a május 23-i Szőnyi-kihallgatás után még nem adott engedélyt Rajk letartóztatására, de már megkezdődött a Rajk-per potenciális vádlottainak „begyűjtése” (...) Legkésőbb május 26-án kezdték lehallgatni Rajk telefonját – persze a kívánt eredmény nélkül.

(...) Rajkot 30-án késő este az ÁVH Eötvös úti titkos villájába vitték, feleségét öthónapos csecsemőjével egyelőre háziőrizetben tartották. A Központi Vezetőség másnapi ülésén még nem közölték a letartóztatottak nevét. Rákosi általánosságban utalt a pártba behatolt ügynökök leleplezésére. Rajk letartóztatásáról csak a titkárság tagjainak szűkebb körét tájékoztatta aznap.

Az első koncepció. A vád: rendőrügynök. A szerző az ÁVH

Letartóztatása pillanatában még a döntéshozók előtt sem világos, hogy mivel is vádolják Rajkot; de hát nem ez a lényeg, hanem a budapesti kirakatper fővádlottjának kijelölése. Mivel a koncepció még nem készült el, a két ránk maradt június 7-i kihallgatási, illetve szembesítési jegyzőkönyvből három alapelemet hámozhatunk ki. A leggyengébb az amerikai kémkapcsolat vádja – erre nem volt semmi konkrétum, csak Field és Szőnyi vallomása. (...) A másik fő vádpont: elismertetni Rajkkal, hogy Péter és Szűcs korábbi jelentései a

pártnak Rajk ÁVH-ellenességéről, munkáskáder-ellenességéről, az „intellektuelek és kártevők” preferálásáról, a NÉKOSZ megnyeréséről hatalmi törekvéseihez, a rendőrségi MKP-szervezetek feloszlatajáról stb. megfelelnek a valóságnak. (Érdekes módon éppen ezekből a vádakból, melyeknek legtöbbjük van még a valósághoz, maradt a legkevesebb végül a vádiratban.)

A harmadik vádpont a régi elvtársak ismert gyanakvásaiból merített: hogy ő hozta az illegális pártba bizonyos gyanús személyeket. Ezeket az elemeket az a fantasztikus ötlet fűzte össze, hogy miután 1932-ben „beszervezték”, a magyar rendőrség megbízásából fejtett ki a spanyol polgárháborúban „trockista tevékenységet”, majd épített be itthon a pártba más ügynököket, s a Horthy-rendőrség adta át az amerikaiaknak és az UDBÁ-nak.

Rajk igyekezett pártszerű „önkritikát gyakorolni”. Volt benne annyi önvád, hogy reális elemek eltúlzásához, továbbépítéséhez hozzájáruljon. (...) De mint június 7-i kihallgatásán maga mondta, ha hibát követett is el, bűncselekményt nem. Keményen tagadott minden tudatos kártevő tevékenységet, enélkül pedig mégsem lehetett egy kirakatper elsőrendű vádlottja.

Úgy tűnik, hogy május 31-étől június 7-ig Rajkot pszichikai eszközökkel próbálták megtörni Péter Gábor és emberei az Eötvös úti villában. Vegzatúrákkal, álmatlansággal, egyrészt párthűségére hivatkozva, másrészt arra, hogy a tagadás hiábavaló, hamis tanúkkal szembesítve. Rajk esetében e módszerek nem jártak eredménnyel, azért sem, mert látta a koncepció gyengeségét, és reménykedhetett, hogy Rákosi, aki előtt ellenségei befeketítették, átlát majd a szitán. Ezért két levelet írt Rákosinak és követelte, hogy vele beszélhessen. Rákosi erre nem vállalkozott, (...)

Farkas erre nem tudott okosabbat kitalálni, most már Rajkot is megverette. A verést *Princz Gyula* őrnagy vezetésével speciális csoport végezte, rendkívüli brutalitással, de eredménytelenül; csak akkor hagyták abba, mikor a tapasztalt verőlegények látták, hogy a kiszemelt fővádlott életveszélyes állapotban van. Fő kihallgatója, *Károlyi Márton* őrnagy szerint – „Rajk továbbra is hangoztatta, hogy ő nem ellenség. Mire megverték úgy, hogy én még olyan verést nem láttam a hatóságon – pedig volt alkalmam egypárat látni.” A kihallgatást egy hétig rövid pihenőkkel folytatták, aludni nem hagyták Rajkot. „Rajk makacsul tagadott, bár nagyon brutálisan bántalmazták s teljesen kimerült volt már” – emlékezik *Décsi Gyula* ezredes. „Ott ült teljesen kikészítve és tönkrevérve öt nappal és öt éjjeli kihallgatás után, de nem tört meg.” Károlyitól a kihallgatást időnként Péter és Szűcs vette át – a várt eredmény, a beismerés nélkül. Egy idő után, hogy valami készséget mutasson, elismerte, hogy spicliket támogatott, Spanyolországban „frakciózott”. Nem ismerte be az árulásra, 1945 utáni szervezkedésre, kémkedésre, jugoszláv kapcsolatokra vonatkozó vádakot.

Ennek ellenére létrehozták a KV Államvédelmi Bizottságát az ÁVH és persze a vizsgálat irányítására, és 1949. június 11-ére összehívták a KV-nek a Rajk-ügyet tárgyaló ülését. Az államvédelmi Bizottság tagjai Farkas, *Gerő*, Kádár, Rákosi és *Szakasits* lettek. E bizottság nevében referált Kádár a KV június 11-i ülésén. Ismertette Szőnyi és Szalai beismerő vallomásait, a „kémbanda” tevékenységét. Rajk vallomásaiból csupán néhány tendenciózusan összerakott mondatot idézve úgy állította be, mintha Rajk elismerte volna, hogy idegen hatalom, „az ellenség” ügynöke. Majd Rákosi terjesztette elő és indokolta a június 16-án közzétett határozatot. (...)

Rajk elfogatása után letartóztatták több volt belügyminisztériumi munkatársát. (...)

Letartóztatták Rajk néhány külügyminisztériumi bizalmasát (*Mód Péter*, *Beck János*, később *Heltai György*), de ezek köre a belügyiekénél szűkebb volt. (...)

Június 10-én a nyomozás egy értékes hamis tanút kapott: hazahozták Nyugat-Németországból Stoltét. Stolte, aki Rajkkal együtt került az egyetemi kommunista mozgalomba, letartóztatásakor rávallott társaira, amiért a pártból kizárták. Kizárásának egyik kezdeményezője és végrehajtója éppen Rajk volt. Később, a háború végén, a sopronkőhidai fogházban találkoztak össze; Stolte közeledni próbált egykori barátjához, de Rajk mint leleplezett spiclivel bánt vele. Stolte meggyűlölte Rajkot, és szívesen vallott ellene (sőt még 1954–1955-ben, az ügy újrafelvételekor is kétértelmű, rosszindulatú vallomásokkal igyekezett nehezíteni rehabilitálását).

Június közepén még mindig a Rajk–Szőnyi-ügy előkészítése folyt, Rákosi mind aktívabb irányításával. A nyolc személy közül, akik végül a kirakatper vádlottjai lettek, még csak négy volt az addigra számos letartóztatott között. (...)

A második variáns. A vád: titóista ügynök. A szerzők: az MGB és Rákosi

Károlyi Mihály aznap, 1949. június 2-án nyújtotta be a köztársasági elnöknek lemondását párizsi követi állásáról, mikor első beosztottját, Mód Pétert letartóztatták. Előzőleg Rákositól és Gerőtől próbált felvilágosítást kapni Rajk, Mód és társaik sorsáról – amit hallott, csak arról győzte meg a tapasztalt politikust, hogy választhat a cinkos hallgatás és az új emigráció között. Visszatért Párizsba, hogy átadja a követséget utódjának. Július 5-én Bereihez intézett levelében leírta, milyen megdöbbenést váltott ki a Rajk-ügy még a francia KP-ban is, ő maga pedig nem osztozik „volt miniszterem és barátom kivégzésének felelősségében”.

Július közepén megérkezett az igazi címzett, Rákosi válaszevele, melyet az e célból Franciaországba küldött Losonczy Géza államtitkár adott át. Losonczy hosszan ismertette a vádakot; de Károlyi kérdésére, nincs-e esetleg összefüggés Rajk ügye és a Titóval folyó vita között, határozott nemmel válaszolt. Károlyi többet sejtett, mint amennyi információt maga Losonczy kapott: e napokban már a titóista koncepció került a Rajk elleni vádak középpontjába.

Valamikor, körülbelül június harmadik harmadában az MGB átvette a Rajk-per előkészítésének irányítását. Pontosán hogyan és mikor, honnan indult ki a kezdeményezés, erre rendelkezünk a legkevesebb adattal, mert a szovjet kihallgató neve bizonyára megsemmisített eredeti vizsgálati anyagban sem szerepelt, a rehabilitációs eljárás során pedig kevés szó esett a szovjet tanácsadókról. (...)

„Belkin altábornagy néhány napi itt tartózkodás után különválasztotta a főszemélyeket, akik később a fő ügy vádlottai lettek. Őket s az ügyükkel kapcsolatos tanúkat szovjet és magyar kihallgatók közösen hallgatták ki... ettől kezdve verés nem volt, csak ígéretés.” – már-már a „kiemelt” vádlottaknál, akiknek körülményein, élelményén is javítottak.

Farkas Vladimir szerint július első hetében összehívták az ÁVH mintegy tizenöt, a Rajk-ügyben irányító szerepet játszó tisztjét. „Rövidesen Péter Gábor és Szűcs Ernő is megjelent. Velük együtt egy szovjet altábornagyi egyenruhát viselő, 50 év körüli, középmagas, őszülő hajú, mosolygós ember lépett be. A mellén legalább hatsornyi kitüntetés volt. Péter Gábort és Szűcs Ernőt még hat-nyolc civilruhás személy követte. Öltözködésükről lerítt, hogy szovjet emberek... A csöndet Péter Gábor szakította meg. Bejelentette, hogy Rákosi elvtárs és a nagyra becsült és évek óta jól ismert Fjodor Belkin altábornaggyal az élen... Név szerint bemutatta a többi szovjet állambiztonsági tisztet is. Ha jól emlékszem, elsőként Belkin két helyettesét, *Jevdokimenko* és *Poljakov* alezredeseket...”

(...)

Szász Béla hihető választ ad arra is, hogy akiket nem tört meg a kínzás, miért vállaltak szerepet az MGB színjátékában? „A pusztá tény, hogy az orosz MVD (*helyesen* MGB H.T.) kezében vagyok, s egy viszonylag magas rangú tiszttel kerültem szembe, kegyelemdőfést adott egy föltevésnek, amit a kéthónapos tanfolyam tanulságai dacára sem ejtettem még el egészen. Eddig ugyanis nem véltem lehetetlennek, hogy a letartóztatásokat az ÁVH kezdeményezte valami számomra ismeretlen, lokális hatalmi harc eldöntésére. Ám az MVD jelenléte ezt valószínűtlenné tette... Bizonyosra vehetőnek látszott tehát, hogy az ÁVH a szovjet titkosszolgálat jóváhagyásával, az oroszokkal egyetértőleg, esetleg utasításukra járt el.”

Ehhez járult az új, kidolgozott koncepció aktuálpolitikai jellege. Addig hamis, de lehetséges vádakkal viaskodtak. Rajk nem volt rendőrügynök, de voltak rendőrügynökök, Szász nem volt angol vagy Szalai jugoszláv ügynök de voltak ilyenek – kis számban bár – a vádlottak között is. Tehát azt kellett bizonyítani, hogy ők nem azok. Abban a politikai krimiben, ami a per színpadán lejátszódott, mesés elemek szerepeltek. Senki sem akarta megölni Rákosit, Farkast és Gerőt, senki sem találkozott a paksi csőszkunyhóban a jugoszláv belügyminiszterrel, senki sem tervezhetett katonai puccsot a szovjet hadsereg jelenlétében. Ráadásul az előkészítés második szakaszában maguk a kihallgatók közölték mosolyogva: persze, hogy hamis vádak, persze, hogy színjáték. A per célját minden vádlott megérthette: annak érzékeltetése, hogy Jugoszlávia átállt az imperializmus oldalára, és a nemzetközi feszültség fokozódik.

Ha az ellenállásnak gyakorlati értelme nem is volt – emberi makacsság, dac dolgozott még egyesekben. Szász Béla azt írja – ő mérlegelt, hogy az ellenállás még mindig kevésbé veszélyes. (...)

Rajk cellatársa szerint: augusztus 9-e körül „azért tettek melléje, nehogy öngyilkos legyen”, Rajk úgy a tárgyalás előtt, mint a tárgyalás alatt nyugodt volt. A tárgyalás alatt abban a tudatban volt, hogy nem végzik ki. Az ügyészi kihallgatás után azt mondta, hogy biztos kivégzik. Cellatársa Rajk véleményét kérte: ha bevallja, hogy munkahelyén szabotált, a gyárban senki sem hiszi el, és az egész per hitelét veszti előttük. „Rajk erre azt mondta, miért ne hinnék el, ha a párt azt mondja, úgy minden kommunista el fogja hinni.”

Belkin Rákosival vitatta meg a per koncepcióját, amelynek középpontjába a jugoszláv vezetők „leleplezése” került. Belkin magával hozta a Moszkvában fogva tartott Lazar Brankov, volt budapesti követségi tanácsos jegyzőkönyvét – Brankov az 1948. júliusi Kominformhatározat után szembefordult Titóval, elhagyta a követséget és felfedte, kivel állt kapcsolatban a követség, kik voltak informátorai. Így a követség egyik informátora (Ognyenovics Milán) hatodrendű vádlott lett, mások (*Hribár, Rex*) tanúk. Ehhez meg kell jegyezni, hogy 1948 tavaszáig Rákosinak tetsző cselekedet volt minden kért felvilágosítást megadni a jugoszláv diplomatáknak és az UDBÁ-nak; Péter Gábor, mint láttuk, ebben is versengett Rajkkal.

Július közepén megérkezett Moszkvából maga Brankov, akit elég nehéz volt rávenni szerepe vállalására, de végül megtört. Ő a per központi alakja, harmadrendű vádlott lett. (...)

Júliusban keletkezett a koncepció új és teljesen légből kapott fejezete: a katonai puccs, mellyel Tito Rajkék révén elszakítja Magyarországot a szocialista tábortól. Ebben az ötletben bizonyára oroszánrésze volt Farkas Mihálynak, aki így melleleg a honvédség július 5-én lefogott felügyelőjétől, Pálffy György altábornagytól is megszabadulhatott. Farkas, mint újdonsült honvédelmi miniszter nem tudta elviselni, hogy a hadseregben nála képzetesebb tábornokok legyenek – alig egy évvel később kivégezték vagy súlyos börtönbüntetésre ítélték mindazokat a tábornokokat, akik már a Horthy-hadseregben hivatásos, akadémiát végzett tisztek voltak. (...)

Elkészült a vádirat, melyet Péter Gábor szerint maga Rákosi állított össze és hagyatott jóvá *Sztálinnal* augusztusban, sőt azt kérdezte Pétertől „önlegült mosollyal” – „Ugye, örülne az ügyész, ha ilyen vádiratot tudna írni?”

Így a koncepció Rákosi és Belkin közös szellemi terméke volt – az alapkoncepció mégis inkább Belkiné és főnökeié. Rákosi „továbbfejlesztette” Belkint, aki ezt több esetben kifogásolta is.

Ilyen eset volt Rajk és *Rankovics* paksi találkozója. Az ötlet még Belkinék érkezése előtt született, június 15-e körül. Alapja, hogy Rankovics tényleg hosszan tárgyalt Rajkkal kettesben – Tito 1947 decemberi pesti látogatásakor, a vonaton. Rankovicsnak valóban rokonszenves volt Rajk, érdeklődött iránta, a Tájékoztató Iroda határozata után *Mrázovics* követ utasítást kapott, hogy beszéljen Rajkkal, aki azonban óvakodott ilyen külön kapcsolat létesítésétől akkor már. Ha találkozni akart vele, találkoztak is, mondta Rákosi, majd valahogy Rákosi és Szűcs között kipattant egy szikra: Mrázovics csak közvetített, Rankovics találkozott Rajkkal. A paksi találkozón az ÁVH felső köreiből is mulattak. Péter Gábornak állítólag szavajárása lett, ha a valóságtól feltűnően elrugaszkodott vallomást tettek eléje – ez már megint valami Paks? Belkin a fejét csóválta, de Rákosi ragaszkodott a fantasztikus randevúhoz.

Péter Gábor vallomása szerint Belkin hetente háromszor járt Rákosihoz, órák hosszat tárgyaltak bezárkózva. „Rákosi Mátyás Belkinnel beszélte meg a Rajk kihallgatására vonatkozó összes kérdéseket. Ezekről a megbeszélésekről Belkin a következőket mondta:

„Heves viták folynak köztünk. Majdnem mindig összeveszünk. Mindig többet és többet akar. Sose elég. Most már az kell, hogy Rajk meg akarta ölni Rákosit. Ha benne van a jegyzőkönyvben, azt mondja: „Na, ugye mondtam magának.” Ha nincs benne: „Maguk nem ismerik az itteni viszonyokat! Ezek magukhoz akarták ragadni a hatalmat! Bennünket meg akartak ölni!!!” Más esetben Rákosi azt kívánta, hogy Brankov ismerje be: a Tájékoztató Iroda határozata után csak színleg szakított Titóval, és az ő utasítására állt át.

Végül Rákosié maradt a döntő szó? azt mondta, hogy Sztálin elolvasta és jóváhagyta a vádiratot, és ezt Belkinnek nem állt módjában ellenőrizni. Vitáik különös terméke egy levél, melyet Szűcs Ernővel fogalmazott vagy íratott Belkin és Szűcs – tanúk jelenlétében – aláíratott az oroszul nem tudó Péterrel. Ebben felhívta az MGB figyelmét a Rajk-per túlzásaira. Kizárásos alapon feltehetjük, hogy ezek okozójául Rákosit tüntették fel – önnigazolásul. Akkor a levélnek nem volt következménye – Péter szerint az ő 1953-as őrizetbe vétele előtt 24 órával Berija eljuttatta Rákosinak.

Az államvédelmi tisztek vallomásaiból Belkinék érkezése után eltűnik Kádár, nincs már szerepe az ügy közvetlen irányításában. Ez nem meglepő, hiszen maga Péter is másodrangú szereplő lesz, főleg a per külsőségeinek, jogi és egyéb formáságainak előkészítésével, a védők kiválasztásával stb. foglalkozik. (...)

A színjáték

Szász Béla és mások emlékezéseiből tudjuk, hogyan folyt a tárgyalás előkészítése, hogyan tanították be a vádlottakkal, tanúkkal vallomásaikat – mindezt megerősítik az ezt végző államvédelmi tisztek 1954-ben.

Szeptember 6-án *Alapy Gyula* ügyész aláírta a vádiratot, mely meghatározta a vádlottak végleges körét is – ebben az utolsó napokig történtek változások –, valamint a nyilvános tárgyaláson fellépő tanúk listáját. A tárgyalás szeptember 15-én kezdődött, dr. *Jankó Péter* elnökletével – a bíróság négy tagja laikus népbíró volt. A védőket Péter választotta ki és preparálta, átnézte előre leíratott beszédeiket.

Jankót és Alapyt Rákosi lakására hívta, ott beszélte meg velük feladataikat. A védők és a népbírák a tárgyaláson teljesen passzívan viselkedtek, a vádlottaknak és tanúknak csak Jankó és Alapy tett fel alaposan begyakoroltatott, katekizált kérdéseket.

Rákosi dolgozószobájából hangszórón végighallgatta a tárgyalást, ha valamivel elégedetlen volt, telefonon utasította a színhelyen irányító Pétert. A tárgyalás jegyzőkönyve, az ún. Kék Könyv, nagy példányszámban jelent meg, és nemrég reprint kiadása készült. Azt mindenki elolvashatja, ezért itt felesleges ismertetni, kommentálni. Csupán arra hívom fel a figyelmet, hogy a Kék Könyv bizonyos helyeken (nem lényegesen) eltér a napilapok tudósításaitól, a szerkesztés tehát az ítélet meghozatala után is folytatódott. Brankov hibásan beszélt magyarul – az ő szavait külön stilizálták.

A megsemmisített tárgyalási jegyzőkönyv, felvételek elemzésére nincs már mód. A gyorsan lefolytatott rehabilitációs eljárás során ilyen elemzésre nem volt idő. Bizonyos figyelemre méltó megállapításokat így is tettek. Például azt, hogy Rajk kihallgatásakor születési dátumát hibásan adta meg – március helyett májust mondott –, és mivel ezt akkor nem vették észre, a Kék Könyvben is így szerepel. A tárgyalás hangfelvételéből pedig kitűnt, hogy magát *Rajz Lászlónak* nevezte meg, de ez már a Kék Könyvből nem derül ki. A felülvizsgálat megállapítása szerint „mintegy jelezve azt, hogy ami vele ott történik, az nem felel meg a valóságnak”.

A vádiratban és a vallomásokban egy egész sor olyan vád, állítás nem szerepel, amelyek megállapításával, beismertetésével az előkészítés első fázisában nagyon is sokat foglalkoztak. Csak a Rajk elleni vádakát véve – nem hangzott el a perben *Dudás József* neve, akit állítólag ő helyezettett szabadlábra (mint trockistát), nevek nélkül beszélt 1941–1944-es pártkapcsolatairól, alig esett szó a NÉKOSZ-ról. Justus Pált hosszan beszélgetik kiagyalt „kémtevékenységéről”, de bár sokszor elmondják vele, hogy trockista volt, ennek konkretizálására – cikkek, személyes kapcsolatok, nevek, akciók – egyetlen adat sem hangzik el.

Szó esett már a vádlottak kiválasztásáról. Ehhez még annyit, hogy az egész koncepció kulcsfigurája, Noel Field nem szerepelt a vádlottak között, noha az ÁVH fogságában volt és beismerő vallomást tett, de még tanúként sem szerepeltették. Azért, mert visszavonhatta volna vallomását? Vagy mert amerikai állampolgár volt? Ki tudja. Még különösebb a tanúk köre. A tárgyaláson a nagy felhajtáshoz képest kevés tanút vonultattak fel, ezek viszont kivétel nélkül letartóztatásban voltak, és talán egy-két kivétellel valamelyik mellékperben később elítélték őket. Vagyis ez olyan per volt, ahol a tanúkat is elítélik. Sok szó esett az illegális mozgalom problémáiról, de egyetlen szabadlábon levő kommunistát vagy spanyolországi önkéntest sem léptettek fel tanúként, olyanokat sem, akiknek állításait, tanúskodását a nyomozás során feltárták. Miért? Aki szabadon jár – nem megbízható?

A Rajk-per két hónappal előzte meg a Tájékoztató Iroda ülését, mely már nem ideológiai érvekkel, hanem „kémek és gyilkosok bandájaként” ítélte el a jugoszláv kommunistákat. (...)

Rajkot, Szőnyit és Szalait 1949. október 15-én végezték ki. A tárgyalás előtti és alatti viszonylag jó bánásmód a kivégzésig folytatódott. A siralomházban a nyomozás vezetői őrizték az áldozatokat külön-külön. Szűcs ezredes kávé, konyakot szolgáltatott fel Rajknak. Nyugodt volt, utoljára ígéretére figyelmeztette Szűcsöt, hogy családjáról gondoskodnak a megbeszélte módon. Szűcs viszont a szemtanú szerint nagyon izgatott lett, mikor Rajk megmondta neki: a bitó alatt Sztálint és Rákosit fogja éltetni, úgy mint a fasizmus éveiben kivégzett elvtársai tették.

A börtönudvarra néző folyosó ablakánál helyezték el a meghívott vendégeket, köztük volt Farkas és Kádár. A folyosón büfét rendeztek be, frissítőkkal, mint más rendezvényeknél. Kádár maga tanúsítja: „jelen voltam Rajk, Szőnyi, Szalai kivégzésén. Itt Rajk Sztálint és Ráko-

sit éltette, Szalai pedig azt kiáltozta, hogy nem volt áruló, kínozták.” Hogy becsapták, más szemtanú szerint. Szőnyi hallgatott. A siralomházban is nyugodtan viselkedett, arra kérte az őt őrző Károlyi Mártont – aki viszont panaszkodik, hogy a kivégzés után ő kapott kisebb idegösszeroppanást –, hogy a párt vegye pártfogásába feleségét és gyermekeit. Búcsúlevelet írt családjának, mikor a két ór megjelent, hogy az akasztáshoz kísérik, azt mondta nekik: „siessenek, csak gyorsan túl lenni”. A katonák és rendőrtisztek ügyét különválasztották, katonai bíróság tárgyalta október 10-én. Pálffy altábornagy, Németh Dezső ezredes, Korondy Béla rendőrezredes, *Horváth Ottó* rendőrelvezredes halálos ítéletét október 24-én hajtották végre.

Décsi vallomása szerint „a főügy tárgyalása után maradt kb. hatvan fő őrizetes (Zinner szerint kb. nyolcvan), akiknek az ügye lényegében még kivizsgálatlan volt, akikkel kapcsolatban még rengeteg tisztázatlan probléma merült fel”. Péternek az volt a véleménye, hogy a Rajk-ügy a főcsoport tárgyalásával befejeződött, meghozta mindazt a politikai hasznot, amit egy ügy meghozhat, az ügyre több időt nem fordíthatunk, majdnem fél éve az egész hatóság a Rajk-üggyel foglalkozik, ezt a helyzetet meg kell azonnal szüntetni, az emberek térjenek vissza munkájukhoz, s a maradékot az állandó kihallgatók a legrövidebb időn belül számolják fel... s erre három-négy hetet adott Décsinek. „Ennek a következménye volt, hogy a főcsoport után tárgyalásra került csoportok gyanúsítottjainak ügye tulajdonképpen kivizsgálatlan maradt, valódi tevékenységük, tényleges szerepük helyett elnagyolt, részben valótlan adatok alapján, részben tisztázatlan és kellően be nem bizonyított, alá nem támasztott vádpontok alapján kerültek bíróság elé.

Ennek ellenére egyes mellékperek letárgyalása egy évnél is tovább húzódott. A nemzetközi irodalomban szokás beszélni „amalgamizált” perekről, ahol valódi kémek ügyét keverik össze például politikai okokból bebörtönzöttékével. Nos, a Rajk-per még csak ilyennek sem tekinthető. A jugoszláv követség egy-két olyan informátorán kívül, aki a Tájékoztató Iroda határozata után is kapcsolatban maradt a követséggel, a rehabilitációs eljárás során a kihallgatott államvédelmis tisztek talán két személy esetében ragaszkodtak ahhoz, hogy valóban kémtevékenységnek tekinthető nyugati kapcsolatuk volt (*Major Frigyes, Révay Tamás*), bizonyítottan ma ezt sem tekinthetjük. Stolte valóban rendőrügynök volt, a kivégzett Gayer elleni vád alaptalannak tűnik (azon túl, hogy kínzás hatására vallott egyes elvtársaira, így Rajkra is). Volt az elítéltek között olyan hadbíró, a Horthy-rendőrség stb. tisztje, akit az érvényes törvények szerint mint háborús bűnöst, stb. felelősségre lehetett vonni, de az eljárás az ő esetükben is törvénytörő, az ítélet mértéktelenül súlyos.

„A Rajk-banda leleplezését” a Rákosi-féle vezetés, az ÁVH nagy sikernek hirdette. Kérdés, mennyire őszintén tartották annak? Kádár János meghasonlott a kivégzés után, és kételyeit megvallva elindult a börtön felé vezető úton; a per után egy évvel egy államvédelmis alezredes élményei súlya alatt öngyilkos lett, mások később, volt aki sokkal később. Konceptiók perket továbbra is rendeztek, de éppen a politikailag fontosakat képtelen módon titokban tartották, miniszterek tűntek el, a köztársaság elnöke, anélkül, hogy ezt a nyilvánosságnak bármi módon bejelentették volna. Talán nem túlzás azt mondani, hogy ami a Szovjetunóban vagy Kínában évtizedeken át folyhatott, azt a magyar társadalom, sőt egy szűk rétegtől eltekintve a párttagság gyomra sem vette be –, hasonlóan a lengyel vagy a cseh és szlovák társadalomhoz.

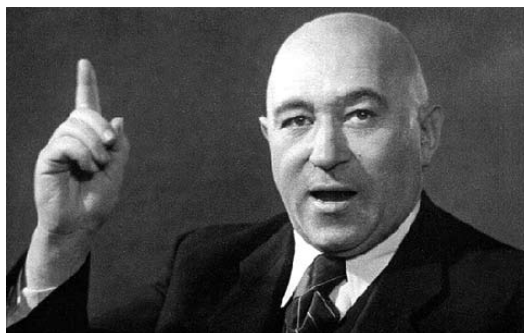
In. Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai. Társadalmi Szemle, 1992. 11. sz. 17–36. pp.

Kiegészítés

Kivetíthető képek – a modul feldolgozásának bármelyik szakaszában

1. Sztálin

2. Rákosi

3. Rákosi és Rajk

4. Tito

5. Péter Gábor és Farkas Mihály

6. Szónyi Tibor

A magyar Népköztársaság nevében!

A Budapesti Népbíróságnak az 1946. VII. tc. 11. §-ának rendelkezésére képest alkeltült kiáltótanácsa az 1949. szeptember 16., 17., 18., 20., 21., és 22. napján tartott nyilvános főtárgyalás alapján Rajk László és társai bűnügyében meghozta a következő

I t é l e t e t :

A Népbíróság kiáltótanácsa bűnösnek mondja ki:

R a j k L á s z l ó /anyakönyvi kivonattal szerinti Rajk László/, 40 éves, székelyudvarhelyi születésű, budapesti lakos, magyar állampolgár, tanár, volt magyar külügyminiszter, nő, állítása szerint vagyontalan vádlottat, aki 1949. május 30. óta rendőrhátsági őrszemben, illetve előzetes letartóztatásban van,

az 1946. VII. tc. 1. §. 5. pontban meghatározott egyrendbeli, folytatásosan elkövetett népeleves bűntettben, az 1950. III. tc. 60. §. 2. pontban meghatározott, a 61. §. 3. bekezdése szerint minősülő egyrendbeli, folytatásosan elkövetett bűntettben és az 1946. VII. tc. 1. §. 1. bekezdésben meghatározott bűntettben;

B r a n k o v L a s z l ó 37 éves, szarajevói születésű, budapesti lakos, jugoszláv állampolgár, volt jugoszláv követségi tanácsos, nőtelen, állítása szerint vagyontalan vádlottat, aki 1949. június 19. óta rendőrhátsági őrszemben, illetve előzetes letartóztatásban van, az 1950. III. tc. 60. §. 1. és 3. pontjában meghatározott, a 61. §. 3. bekezdése szerint minősülő egyrendbeli, folytatásosan elkövetett bűntettben, az 1946. VII. tc. 1. §. 1. bekezdésben meghatározott bűntettben és mint a Btk. 69. §. 2. pontja szerinti bűnszervezői bűnrészes, a Btk. 278. §-ban meghatározott gyilkosság bűntettében;

7. A vádirat

9. Rajk a bíróság előtt

8. A bíróság

10. Helyszíni közvetítés